

Aan geloof doen. Exploraties vanuit de liturgische en monastieke spiritualiteit

INLEIDING

Regelmatig bezoeken gasten zonder een uitdrukkelijk gelovige achtergrond benedictijnse abdijen.¹ In de kapel worden ze opgenomen in de meditatieve sfeer, zingen soms mee en buigen wellicht bij het 'Eer aan de Vader, de Zoon en de Heilige Geest'. En dat terwijl ze naar eigen zeggen 'eigenlijk niet aan geloof doen'. Is hun handelen dan louter conventie? Buigen ze omdat iedereen dat hier doet? Of kunnen we hun gedrag ook anders interpreteren? Zou het ook kunnen dat geloof hier eerder een kwestie van *doen* is dan van weten? Kan het ook te maken hebben met de situatie waarin een mens zich bevindt, zijn spirituele gesteldheid op een bepaalde plek en een bepaald moment? Voor menig een speelt de vraag gelovig te zijn eigenlijk geen rol tijdens het verblijf in het klooster. Gaat men zo het maken van een echte keuze niet uit de weg? Zal men op een gegeven moment niet toch een beslissing moeten nemen over wat men nou gelooft? Wellicht, maar als we dat eens positief trachten te interpreteren, zou het voor deze mensen ook een weldaad kunnen zijn om in een spirituele omgeving als een abdij juist niet van meet af aan met een dergelijke keuzenoodzaak belast te worden. Kloosters bieden daarvoor vandaag ruimte, en dat past bij hun spirituele missie. Spiritualiteit heeft met beleven te maken, met ontvankelijk zijn. En dat ontstaat door concrete praktijken waar mensen aan meedoen, juist in een liturgische omgeving als een abdij.² Deze basisgedachte van de liturgische

en monastieke spiritualiteit kan een leidraad zijn om aan de hand van ervaringen van ‘ongelovige’ abdijbezoekers op zoek te gaan naar een ander begrip van geloven. Meer vanuit het doen dan het weten, meer vanuit het beleven dan het plannen.

Wanneer mensen aarzelen om aan geloof te doen, dan spelen veelal twee preoccupaties een rol bij het overwegen aan abdiydagen mee te doen. Sommigen aarzelen omdat ze ervan uitgaan dat geloof een kwestie is van het ergens mee eens zijn of niet. Dat werpt dan een drempel op om het liturgisch spirituele terrein van het klooster te betreden: ‘Ik ben het er toch niet mee eens’. In hun ogen moet je kennelijk zeker *weten* dat je *geloofd* om in een klimaat waar men aan geloof *doet* op je plek te kunnen zijn. *Geloven* betekent dan *weten* en zou door middel van een soort geloofsdiagnostiek vastgesteld en gearticuleerd moeten worden. De potentiële bezoekers van het kloosterlijke gastenverblijf schrikken terug voor zo’n eenduidige diagnose. De twijfel wordt sterker dan het weten, en dat maakt dat ze er gewoonweg niet aan beginnen of de zojuist genoemde vragen stellen: *kán* ik daar wel aan meedoen? En dat kan voor hun gevoel niet zomaar.

Naast de eenduidigheid van het geloven zit er een tweede twijfel die te maken heeft met het onveranderlijke karakter ervan: ‘Het kan toch niet dat je alleen voor de tijd van het verblijf in de abdij gelooft?’ In de ogen van deze aarzelende bezoeker is geloof niet alleen eenduidig maar ook een soort onuitwisbaar persoonskenmerk waarvoor je in de wieg gelegd moet zijn. Wanneer je dat kenmerk niet als geloofsconditie meebrengt hoeft je aan de geloofsmarathon van een kloosterverblijf al helemaal niet te beginnen. Heb je geen aanleg voor dergelijke activiteiten, dan zal een intensieve training van een paar dagen daar ook niets aan veranderen. Het is met betrekking tot geloven voor de aarzelende bezoeker schijnbaar onmogelijk om het onverwachte terrein te betreden terwijl men absoluut niet zou aarzelen om een proeftraining voor wat dan ook te nemen.

Maar waar het gaat om geloof, lijkt dat plotseling wel een probleem of geeft het aanleiding tot serieuze vragen.

Velen gaan uiteindelijk wel mee en voegen zich bij de groep die in de kapel meedoet aan de vieringen. In verschillende gradaties uiteraard: zingen, buigen of er gewoon zijn. Ze zetten zich over de claims van eenduidigheid en onveranderlijkheid heen en ‘parkeren’ voorlopig de vraag of ze er wel aan kunnen meedoen. Deze gasten blijken vaak een ongelofelijke verrijking voor de groep waar ze deel van uitmaken omdat ze er onbevangen in staan, op een manier die stof tot denken geeft. Zijn ze gelovig? Waren ze dat al en zullen ze het na afloop zijn? Dit zijn als we hun ervaringen volgen eigenlijk de verkeerde vragen, althans voor de tijd dat ze zich in het klooster (*claustrum*) hebben teruggetrokken. Daarom wil ik in wat volgt andere vragen stellen, zonder de pretentie ze te kunnen beantwoorden. Ik wil in deze bijdrage het avontuur van *aan geloof te doen* verkennen vanuit de liturgische en monastieke spiritualiteit. Daarvoor zal ik impressies en overwegingen vanuit een specifieke setting weergeven die wellicht te denken geven voor de vraag naar geloof in de huidige tijd. In de eerste paragraaf stel ik de vraag van de *gasten*: wat betekent geloof in het voorbijgaan? Daarna richt ik me op het *doen* – de meest prominente handeling in het klooster, de liturgie: bestaat er een liturgisch handelend geloof? Vervolgens komt de achterliggende spirituele *houding* aan de orde, een spiritueel situationeel geloof. Dat alles kan wat men onder geloof verstaat veranderen. Daar sta ik op het einde kort bij stil.

GELOOF IN HET VOORBIJGAAN?

Eigenlijk passen de gestelde vragen in de inleiding niet echt bij de huidige tijdgeest, die niet veel op heeft met eenduidigheid en onveranderlijkheid. Als kinderen van onze tijd zijn we vooral geneigd om alle opties open te houden en risico's te nemen.³ Zou je dan niet verwachten dat iedereen

gewoon een kijkje in de keuken van het geloof zou willen nemen? In de consumptiemaatschappij zijn we immers gewend om alles eerst uit te proberen. Wat we maar willen, kunnen we op proef huren of zelfs kopen. Bij huidige zinzoekers ligt het dan ook niet voor de hand dat ze de preoccupaties van eenduidigheid en onveranderlijkheid herkennen, laat staan dat zich laten indelen in klassen van gelovig of ongelovig. Vaak is dat ook niet het geval. Zinzoekers shoppen hun geloof met grote onbevangenheid bij elkaar. Dat geldt wellicht ook voor menige kloostergast. Maar er zijn ook nog behoorlijk wat mensen die wél aarzelen en hun houding ten opzichte van hun tijd in het klooster verschilt aanzienlijk van de tijdgeest. Zij worden juist even uit die tijdgeest gehaald. Het *aan geloof doen* in het klooster ligt aan de ene kant voor het grijpen, maar tegelijk roept het ook vragen op.

Dit zou met de *andersheid* van het klooster te maken kunnen hebben.⁴ Het is een plek waar geloof beoefend wordt, in een bepaalde stijl die niet zomaar voor iedereen toegankelijk is.⁵ Denk maar aan een van de geloftes van de benedictijnen, de stabiliteit. In tijden van de flexibele mens die voortdurend van werkritme, werkplek, woonplaats en sociale inbedding verandert, vormt het principe dat monniken blijven waar ze zijn, een fel contrapunt.⁶ De eenduidigheid en permanentie die met betrekking tot het eigen geloof een schijnbaar onoverbrugbare drempel inhouden, worden door de monniken belichaamd.⁷ Hun doen en laten oefent een aantrekkingskracht uit, maar kan tegelijkertijd ook beangstigen: ‘Wie ben ik om hier zomaar aan mee te doen?’ aldus een gast. De andersheid wordt aan den lijve ervaren. Juist dat fascineert en beangstigt, in termen van Rudolf Otto.⁸ Religiewetenschappelijk kan dit een basis vormen om de kloof tussen geloven en weten te overstijgen. Ook praktisch is er volgens de meeste kloosterlingen niets mis mee dat vrijblijvendheid als ongepast wordt ervaren. Het is een kwaliteit van het klooster die benadrukt dat het een afgescheiden ruimte van de wereld betreft.

Maar dat hoeft niet te betekenen dat er geen plek zou zijn voor de ander, integendeel. Als de vrees afstotend wordt, is dat even erg als wanneer de fascinatie tot sensatie zou verworden. De gelovige plek van het klooster heeft kennelijk de potentie om mensen voor die risico's te behoeden.

Om dit beter te begrijpen kan een passage uit de Regel van Benedictus uit de zesde eeuw behulpzaam zijn. Wanneer de monnikenvader schrijft over de gasten in het klooster, legt hij alle nadruk erop dat hun ontvangst als zodanig betekent aan geloof te doen: 'Alle gasten die langskomen, worden ontvangen als Christus zelf' (RB 53,1).⁹ Het gaat er niet om dat men hen iets moet bieden, ook niet dat men ze op afstand moet houden, maar dat men de ontmoeting met de ander ervaart als openbaring, bij wijze van spreken in het voorbijgaan. Dan ontstaat dus 'geloof in het voorbijgaan' – voor iedereen. Het is namelijk opmerkelijk wat we daarna over de ontvangst en de doelgroep lezen: 'Aan *allen* wordt de gepaste eer bewezen, vooral aan broeders in het geloof en aan pelgrims' (RB 53, 2). Met pelgrims zijn niet alleen degenen bedoeld die op devotiereis zijn, dus met een geloofsdoel komen, maar ook de 'vreemdelingen, de reizigers'.¹⁰ Niet alleen de mensen die expliciet geloven en als zodanig herkend worden door de kloosterlingen en wellicht ook door zichzelf, brengen het geloofsgebeuren van de ontvangst 'als Christus zelf' tot stand, maar ook degenen wier engagement minder expliciet en duurzaam lijkt te zijn.

In het klooster zou dit kunnen betekenen: iedereen is welkom, los van de eenduidigheid of onveranderlijkheid van zijn of haar geloof. De 'eerbied' die Benedictus in het spel brengt maakt echter dat dit voor menig een onwennig aanvoelt. Ten eerste is er de eerbied die aan de gasten bewezen wordt, maar tegelijk ook van hen wordt gevraagd. Je kunt de passage uit de Regel namelijk ook omdraaien: monniken kunnen verwachten dat ze in hun gelovig handelen door iedereen met eerbied bejegend worden, door geloofsgenoten en alle andere voorbijgangers. De twijfels

van de gasten uit de inleiding hebben ermee te maken dat het wellicht oneerbiedig zou kunnen zijn als ze meedoen zonder eenduidig en onveranderlijk hun geloof te kunnen articuleren. Benedictijns gesproken is dat echter geen noodzakelijke gevolgtrekking. Het is zelfs zo dat Benedictus de christologische duiding van de ontmoeting niet beperkt tot de leden van de eigen kring. Als men dan toch samen in het klooster verblijft, maakt dat mensen zeer bewust van hun barrières. De kloosterlingen worden zich ervan bewust dat ze zich wellicht afsluiten en dichter bij het ware geloof menen te staan dan de anderen. En de twijfelende gasten gaan beseffen dat ze misschien al te lichtvaardig 'gewoon maar meedoen'. De ervaring in veel gastenhuisen is dat deze barrières het beste te vermijden zijn door samen te *handelen*. 'Begin er rustig aan, maar houd de eerbied erin', was de slogan van een kloosterweekend.

Hoe kan dat nu het beste gedaan worden? Door gewoon mee te doen met de juiste houding, zo interpreteer ik de benedictijnse aanwijzingen voor gastvrijheid. Dat strijkt tegen de haren in en kent zijn valkuilen, maar is toch noodzakelijk om recht te doen aan de eerder kort aangeduide basisgedachte van de liturgische spiritualiteit. Daarbij horen twee dingen. Allereerst zijn kloosterverblijven een praktijk en geen idee dat je van tevoren moet of kunt onderschrijven. Liturgische spiritualiteit betekent meedoen met alles wat bij je past en wat mogelijk is binnen de liturgische regels. Ten tweede, is het sterk gericht op het moment, het leven in het nu. Liturgische spiritualiteit hoeft niet permanent gepland te worden, ze ontstaat ieder moment opnieuw, voor iedereen die er ontvankelijk voor is. Zou het niet mogelijk zijn om aan een geloofspraktijk als een kloosterbezoek mee te doen, zonder van tevoren zeker te weten wat je er precies van gelooft? En zou het niet ook kunnen dat geloofspraktijken in het klooster heel intens beleefd kunnen worden zonder dat je er een onveranderlijk persoonskenmerk aan overhoudt? Dit soort vragen nemen een hoop pretenties weg. In de komende twee

paragrafen tracht ik op te sporen wat er toch overblijft van geloof.

LITURGISCH HANDELEND GELOOF: DOEN WAT ER TE DOEN VALT?

Eenmaal in het klooster aangekomen, wordt voor de bezoekers onmiddellijk voelbaar dat het hier in eerste instantie een kwestie van *doen* is. Dat ligt gewoon besloten in het liturgisch ritme. Je bent nog niet binnen of de klok gaat al om de volgende dienst aan te kondigen. De meesten volgen dat signaal gehoorzaam. En de gastenbroeder zal je ook meteen uitnodigen om het volgende officie bij te wonen. Dat past bij de Regel van Benedictus. In het eerder aangehaalde hoofdstuk over de gastvrijheid vraagt hij met betrekking tot het gebed niet of de gasten die komen wel geloven wat er in de dienst gezegd wordt, maar ze worden gewoon ‘meegenomen om te bidden’ (RB 53,8). Dat men het ‘werk Gods’ samen kan verrichten, wordt tot toetssteen voor het samenzijn: ‘De vredeskus mag niet gegeven worden voordat er gebeden is, dit vanwege de listen van de duivel’ (RB 53,5). Wat hier nogal zorgwekkend klinkt en vrees en beven wakker roept, kunnen we ook als een pleidooi opvatten om niet te schromen samen met anderen in de liturgische praktijk te treden. Het zal dan wel blijken of deze werkelijk tot ‘werk Gods’ wordt, maar laat dat vooral open. Gelovig handelen is niet alleen van toepassing op de kerngroep van monniken die vol ernst betrokken zijn bij het gelovige spel van de liturgie. Zij mogen het voor iedereen openstellen die aanklopt – zonder van tevoren allerlei vragen te stellen. Liturgie wordt tot werk *van* God doordat men eraan begint. Dan is geloof een gave, een geschenk. Dat voltrekt zich niet door erop te studeren of te analyseren wat men al dan niet kan onderschrijven. Of wie men al dan niet kan binnenlaten. Natuurlijk moet er wel een bepaalde openheid van de kant van de deelnemers zijn, ook de voorbijgangers, en een zekere bereidheid het handelen

tot liturgie te laten worden. Dat geldt echter monastiek gesproken niet alleen voor het meedoen in de kapel maar voor het hele verblijf.

Door deze open houding bij gast en gastheer wordt de vraag naar gelovig of niet gelovig in het concrete handelen opnieuw open gesteld. Doen niet allen die naar het gebed gaan op de een of andere wijze aan geloof? Snel kom je hier in een verwarrende terminologie terecht. Hierbij heeft een collegiale dialoog met de Amerikaanse rituoloog Ronald Grimes mij verder geholpen.¹¹ Tijdens gezamenlijk veldwerk een aantal jaren geleden zagen we een grote groep mensen in een liturgische processie ter ere van de Moeder Gods meelopen. Ik verontschuldigde me bijna naar hem toe dat mensen in onze seculiere contreien zo iets nog deden: 'Ze geloven het niet allemaal, hoor.' Grimes keek verwonderd op en vroeg argeloos: 'Hoe weet je dat?' Ik antwoordde in de zin van een betekenisverlies van liturgische symboliek, van devotionele praktijken die eerder een culturele dan een religieuze waarde hadden. Grimes reageerde: 'Alles wat ik zie is een groep mensen die achter een Mariabeeld aanlopen.' Ik probeerde het nog een keer: 'Maar mijn grootvader deed hieraan uit diepe overtuiging mee.' De kritische reactie van mijn collega luidde wederom hoe ik dat nou zo zeker wist. Misschien geloofde opa er ook wel niets van, of juist alles? Deze kleine anekdote is voor het nadenken over liturgische praktijken en geloof veelbetekenend. Ze culmineerde in een zin waarmee Grimes onze observatie samenvatte: 'Wellicht is geloven de meest overschatte categorie in hedendaagse religie.' Wil je iets begrijpen van wat het betekent aan geloof te doen, dan moet je beginnen bij wat mensen doen, niet bij wat je zelf denkt dat zij denken, zelfs niet bij wat ze zelf menen te denken over geloof.¹²

In een abdij betrapt menige bewoner zich wellicht stiekem op het vermoeden met betrekking tot sommige gasten die in de diensten zingen, buigen en aan geloof doen: 'Ze geloven er niets van.' Maar dan komt de vermanende

opmerking van Grimes weer naar boven: hoe weet je dat? En is het wel zo'n probleem wanneer mensen expliciet niet kunnen en willen denken en benoemen wat het precies voor hen betekent, of ze onderschrijven wat *je zelf* denkt dat het allemaal betekent? Ritueel handelen is het meest betekenisvol wanneer mensen *geen* woorden hebben voor wat hen bezighoudt, en wanneer ze op dit ene moment van het handelen werkelijk geraakt zijn. Houdt dat dan in dat ze niet geloven wat ze doen? Of dat we het woordje geloven maar beter achterwege kunnen laten omdat het overschat is, zoals Grimes suggereert? Het lijkt in de abdij eerder gepast om naar een ander begrip van geloven op zoek te gaan. De oproep van Sint Benedictus tot een theologisch gevulde gastvrijheid nodigt daartoe uit. In benedictijnse zin zouden we Grimes kunnen parafraseren: 'Kijk er nou maar naar wat mensen doen en denk niet meteen het allemaal beter te weten. Dan nader je wellicht het geloof, van jezelf en van hen die langskomen, de voorbijgangers, het dichtst.'

Liturgisch gesproken strookt deze concrete, handlingsgerichte insteek met het programma dat Sint Benedictus voor het klooster opstelt. De hoofdstukken over de liturgie zijn heel praktisch, want het gaat ten slotte over het '*werk Gods*', niet over gedachten waar men van tevoren bij stilstaat. Wanneer Benedictus de monniken vermaant om aan hun gelovige verplichtingen te voldoen, staat er niet dat men diepe overwegingen moet maken, maar dat men gewoon werk moet maken van waar het om draait: 'Als op het uur van het goddelijk officie het signaal klinkt, legt men alles neer wat men in handen heeft en gaat men in allerijl richting gebedsruimte' (RB 43,1). Doe wat er te doen valt, lijkt Benedictus hier te zeggen, en denk er niet te veel bij na. Dat klinkt als een routine die erin gesleten is of als een verplicht nummer. Dat is echter zeker niet de manier van doen die Benedictus voor ogen staat. Eerder is het van belang dat men het concrete werk, het '*ambacht*' (*craft*) in termen van Grimes, zorgvuldig en gepast verricht. Daar-

voor moet men prioriteiten stellen en serieus nemen wat men doet: 'Dit gebeurt wel in ernst, zodat het geen aanleiding wordt voor grappenmakerij' (RB 43,2). Het handelen is in al zijn openheid niet vrijblijvend, niet triviaal.

De gevraagde 'ernst' doet weer aan de 'eerbied' denken waarmee de gasten bejegend worden. Die eerbied had een christologisch fundament. Uiteraard geldt deze theologische lading van het concrete handelen in nog sterkere mate voor het werk Gods, de liturgie. Hoe kunnen woorden als eerbied en ernst echter betekenisvol zijn voor huidige bezoekers van abdijen? Wat te zeggen bij twijfel of men wel mee kan doen zonder eenduidigheid van geloof? In eerste instantie dat men niets verkeerd kan doen als men *respectvol* en *open* is. Is dat dan een vorm van handelend geloof? Niet per se natuurlijk, want ook een strikte atheïst kan respectvol aanwezig zijn bij diensten in het klooster. Maar hij zal minder vanzelfsprekend een oprechte *prioriteit* kunnen geven aan het gelovig handelen zoals dat in het klooster gebeurt. Benedictus laat er geen twijfel over: 'Het werk Gods gaat dus vóór alles' (RB 43,3).¹³ Dat is de conclusie uit het handelen, maar als men geen bereidheid meebrengt de betekenis te ontvangen die zich in het liturgisch handelen voordoet, zal men die prioriteit niet echt kunnen stellen. Het verdient daarom aanbeveling om nog iets dieper te duiken in de monastieke spiritualiteit. Wat is de onderliggende houding die het mogelijk maakt voor monniken en voor de vreemdelingen die bij hen verblijven aan geloof te doen? Liturgisch handelend geloof ontstaat door openheid die alle grenzen overstijgt.

SPIRITUEEL SITUATIONEEL GELOOF: EEN OPEN HOUDING?

De avonden tijdens een kloosterverblijf lenen zich voor mooie gesprekken. Daarbij komt dikwijls de vraag op tafel hoe die monniken het toch voor elkaar krijgen dit ritme continu vol te houden. Een vleugje jaloezie en verontwaar-

diging klinken in die vraag mee. Een mogelijk antwoord luidt: 'Door levenslang te zoeken'. Dat is geen spontane ingeving, maar het komt rechtstreeks uit de Regel van Benedictus. In het hoofdstuk waar hij de opname van nieuwe broeders regelt staat als belangrijkste criterium: 'dat (...) hij werkelijk God zoekt'. Pas daarna volgen 'de juiste houding ten aanzien van het werk Gods' en nog andere, meer concrete bepalingen (RB 58,7). Het zoeken is de onderliggende spirituele houding die ons de weg naar duurzame betekenis wijst. Maar let wel, Benedictus veronderstelt geen *vinden*, maar *zoeken*; geen weten maar vragen. Dat doe je steeds weer op andere manieren. Soms doet het zich in de ene concrete handeling voor, soms in de andere. Maar als de onderliggende drijfveer van een open zoektocht er niet is, hoef je niet aan het monastieke pad te beginnen. Zoekend geloof hoeft dan ook niet altijd op dezelfde wijze present te zijn. Denken we aan de beschreven gasten: voor hen geldt dat ze terugdeinzen voor de onveranderlijkheid van een bepaalde vorm van geloofsarticulatie. We spraken eerder over een schijnbaar vast persoonskenmerk dat het geloof zou zijn. Het enige persoonskenmerk waar we in de Regel over lezen is het *zoeken* zelf. Monniken proberen dit intensief op een stabiele manier te doen, anderen doen het op andere wijzen of komen er maar mondjesmaat aan toe. Toch kunnen ze het zoeken allemaal delen. Dat veronderstelt een bepaald engagement, je zoekt niet iets waar je niets mee hebt. Maar het hoeft aan het begin van de zoektocht nog niet altijd zichtbaar te zijn wát je zoekt. Het vermoeden vormt het begin, de gave van het geloof kan volgen.

Voor de onderliggende spirituele houding van het aan geloof doen, is het belangrijk om verder te zoeken naar manieren hoe men dit kan nastreven. In de vorige paragraaf heb ik al gewezen op het belang van een open houding. Die openheid kwam eveneens in mijn dialoog met Ronald Grimes ter sprake: 'Voor mij betekent spiritualiteit, ontvankelijkheid die in het handelen ontstaat en waarvan de invulling niet van tevoren grijpbaar is', zei Grimes. De

ontvankelijkheid kan volgens hem dus gecultiveerd worden door het handelen, en dat deed mij onmiddellijk aan het zoeken van Benedictus denken. Voor het geloof betekent dat een open houding die kan helpen om in bepaalde situaties ontvankelijk te zijn voor wat je juist niet in de hand hebt. Het vertrouwen dat het wel in goede handen is, in religieuze zin, speelt daarbij op de achtergrond mee. Daarbij zijn mensen lang niet altijd even systematisch en consequent. Het is goed mogelijk dat ze in de ene situatie het ene geloven en in de andere het andere. Martin Stringer noemt dit 'situationeel geloof'.¹⁴ Dat biedt zeker soelaas met betrekking tot de claim van onveranderlijkheid van het geloof. Maar het kan snel tot willekeur leiden en het veronderstelt ook een explicitering van geloofsuitspraken die de kloostergasten lang niet altijd zullen ervaren. Ik stel daarom voor om situationeel geloof vanuit de benedictijnse inspiratie nog consequenter te overdenken dan Stringer. Het gaat om een zoekend geloof, waarbij het zoeken door de situatie mede bepaald wordt, maar het einde open is en geen vastomlijnde geloofsinhoud (*belief*). Een open spirituele houding kan ook tot een open en dynamisch geloof leiden. De vastomlijnde inhoud kan daaruit voortkomen.

Laten we nu met onze bezoekers nog nader stilstaan bij die open houding van een spiritueel situationeel geloof. Het lijkt er bijna op dat Sint Benedictus deze houding al in zijn tijd voor ogen had. Wanneer hij over de houding bij het psalmen zingen schrijft, begint hij met de volgende overweging: 'Wij geloven dat God alom aanwezig is en dat de ogen van de Heer op elke plaats goeden en kwaden bezien. Maar dit geloof wordt wel helemaal een zekerheid wanneer wij aan het goddelijk officie deelnemen' (RB 19,1-2). Spreekt dat onze verkenning van het minder eenduidige geloof uit de vorige paragraaf niet tegen? Gaat het hier niet toch om een weten, dat zelfs zekerheid wordt? Zo zou je deze passage kunnen lezen. Maar we kunnen het ook anders opvatten: het gaat er hier om dat een gelovige hou-

ding niet van de mens uitgaat, maar dat hij die *ontvangt* – al is het enkel met vlagen. Liturgische momenten kunnen die ontvankelijkheid voor situationeel geloof versterken, ensceneren. In het klooster kan er pas in de situatie van het officie een gevoel ontstaan dat er inderdaad iets ontvangen wordt. Als we het eerder symbolisch lezen, dan is de zoektocht de spirituele basishouding die het begin van het ‘geloof’ vormt. Het is liturgisch handelend en daardoor spiritueel situationeel. Het zou de geest van de benedictijnse spiritualiteit tegenspreken als we ‘zekerheid’ hier te letterlijk zouden opvatten. Verder zouden we geen recht doen aan het benedictijnse ‘leven in het moment’ als we de onveranderlijkheid zouden ontdoen van de noodzaak van liturgische momenten.

Die momenten kunnen monniken en ook de voorbijgangers delen. Opnieuw gaat het er niet om dat men gewoon maar wat doet. Spiritualiteit ontstaat in het benedictijnse leven door in balans te zijn. Monniken krijgen deze reactie vaak van gasten: ‘Als jullie lopen, dan lopen jullie, als jullie werken, dan werken jullie en als jullie bidden, dan bidden jullie.’ Nu is dat natuurlijk een ideaal, dat lang niet altijd optimaal gerealiseerd wordt. Maar het streven moet wel altijd zijn dat er in het concrete moment geen discrepantie bestaat tussen wat men inwendig voelt, verlangt, denkt, en wat men uitwendig belichaamt. Innerlijk en uiterlijk in balans te brengen vormt een levenslange opgave, maar het is wel mogelijk. Voor monniken helpt daarbij het zingen. Volgens Benedictus gaat het erom dat ‘we er bij het psalmen zingen zo bij staan dat onze stem en onze gedachten in harmonie zijn met elkaar’ (RB 19,7).¹⁵ Interessant genoeg komen we hier ook de verhouding van lichaam en geest tegen. Want de *stem* is hier lichamenlijk op te vatten, de *geest* omvat gevoel, inspiratie en ook gedachten. De gedachte voegt zich naar het lichamenlijke doen.¹⁶ Dat klinkt ondertussen vertrouwd, we zagen het ook in de vorige paragraaf al: bij het signaal voor het werk Gods moet men vooral doen wat er te doen valt. Door het zingen krijgt dit

een spirituele intensiteit die iedere keer opnieuw tot situationeel geloof leidt. Wanneer de balans tussen lichaam en geest verstoord wordt, is ook deze dimensie, deze vorm van geloof er niet.

GELOOF VERANDERT?

Voor sommige bezoekers doet de benedictijnse balans bijna ‘holistisch’ aan, in een alternatief spirituele zin. Natuurlijk kan men onder een begrip als holisme zeer verschillende dingen vatten. Toch beland je al snel in een jargon waarin voor het woord ‘geloof’ geen plaats lijkt te zijn.¹⁷ Zijn we dan terug bij af? Hebben die bezoekers misschien wel een holistische ervaring maar is er van geloof geen sprake? Deze vraag klinkt alweer veel te eenduidig, ze veronderstelt dat we kunnen aangeven wat geloof precies is, en dat wilde ik in deze bijdrage juist proberen te vermijden. Laten we proberen het woord holisme als vertrekpunt voor een soort voorlopige tussenbalans te gebruiken. In een dialoog met bezoekers hoorde ik: ‘Holisme betekent alomvattend, niet meer en niet minder.’ Dat is de ervaring die menigeen overhoudt aan een abdijverblijf. Het biedt gelegenheid voor handelingen waar je helemaal door gegrepen wordt, en er ontstaat een houding die je in je geest en je lichaam tot rust brengt. Daar is niets zweverigs aan, maar is dat al geloof? Nee, dat is het zeker niet. Geloof veronderstelt meer dan innerlijke balans, het vergt een openheid die niet in het immanente opgaat. Als die er is, kan een abdijverblijf een manier zijn om aan geloof te doen, waar geloof uit kan groeien. Wat daar precies uit voortkomt weet niemand, ook een monnik na decennia in het klooster niet. Dan zou het namelijk opnieuw geen geloof zijn maar weten.

Kijken we nog een laatste keer in de Regel van Benedictus. Ook in verband met het gebed spreekt hij over ‘eerbied’, een woord dat we eerder al tegenkwamen in verband met de gasten: ‘Wanneer wij aan machtige mensen iets willen voorleggen, durven we dat alleen te doen in nede-

righeid en *eerbied*. Eens te meer geldt dan dat wij de Heer, God van al wat is, moeten smeken in alle nederigheid en zuivere godsvrucht' (RB 20,1). De eerbied is niet op jezelf gericht, maar wijst je vooral een weg uit je eigen beklemming. Dat onderscheidt het *aan geloof doen* van andere spirituele praktijken: men is er zelf nooit het middelpunt van. Natuurlijk zullen veel gasten met de letterlijke woorden van de monnikenvader ook hier weinig kunnen. Eerbied en nederigheid zijn niet meer de kenmerken van onze omgang met anderen, ook niet met autoriteiten. Maar wanneer we dit opnieuw meer symbolisch opvatten, komt de andersheid van het kloosterleven en daarmee van geloof in het voorbijgaan voor de gasten mooi tot uitdrukking. Of je jezelf nu als gelovig betitelt of niet, en of je nu vindt dat dit eens en voor altijd geldt of juist niet, aan geloof doen verandert je leven.

Wie bereid is zich in deze gelovige zin te laten veranderen, doet automatisch mee in het klooster, op een manier die bij hem past. En de vraag of hij gelovig is of niet zal zich inderdaad niet voordoen. Het gaat erom wat er *gedaan* wordt en welke *houding* dat teweegbrengt. Dan is het einde open, en dat noem ik in het voetspoor van Benedictus zoekend geloof. Gaat dat niet wellicht te snel? Is dat niet een uitverkoop van het woord geloof? Een spiritueel discours kan soms tegenstellingen niet wegnemen maar overstijgen. In een abdij zal niemand proberen mensen die niet in de expliciete en permanente zin gelovig zijn, over de streep te trekken. Daar zit geen theologisch standpunt achter maar gewoon het besef dat het goed is om ook wat geloof betreft in het moment te leven. Geloof verandert, maar hoe, dat heb je nooit in de greep, en je moet al helemaal niet denken dat je het bij anderen moet of kunt beoordelen. Je moet de transformatie van de mens toelaten.¹⁸ Door God, zo het geloof in het klooster – een geloof waaraan velen samen *doen*.

Bij de slotreflectie op het einde van abdijsverblijven komt wel eens de vraag naar voren of men het een pro-

bleem vond mee te doen terwijl men toch normaal gesproken niet aan geloof deed. De conclusies kunnen heel verschillend zijn, maar menigeen wordt door het handelen en het onderdompelen in de situatie in beweging gebracht. Het brengt de mens tot zoeken en vragen, en dat is precies handelend, situationeel geloof waar de liturgische en monastieke spiritualiteit een inbedding voor kan bieden. Aan het einde van deze verkenning wil ik een laatste keer naar een conversatie met Ronald Grimes verwijzen. Niet al te lang geleden schreef ik hem over mijn betrokkenheid bij de benedictijnse spiritualiteit en hoe ik dat met mijn eigen theoloog-zijn tot een eenheid probeer te brengen. Hij schreef meteen terug: 'Ik ben ervan overtuigd dat dit een zegen voor velen kan zijn, of ze het geloven of niet.' Hij voelde haarscherp aan dat het er juist om gaat de preoccupaties van eenduidigheid en onveranderlijkheid te overstijgen. Daarmee zijn we inderdaad terug bij af, maar dat mag: zoekend geloof is een onophoudelijk proces en er is nog een hele eeuwigheid om er iets van te ontdekken. En gelegenheden zijn er juist vandaag genoeg – voorbijgangers zijn er niet alleen in kloosters, en aan geloof doen kun je op oneindig veel manieren.

NOTEN

- 1 De observaties en citaten van gasten zijn genomen uit veld-aantekeningen in de Willibrordsabdij in Doetinchem uit de eerste helft van 2015, waarin de auteur een aantal groepen mocht begeleiden in het Stiltecentrum van de abdij. De hierbij gevolgde methode kunnen we met Ronald Grimes 'consultatief onderzoek' noemen. Door betrokken te zijn als begeleider in de groep werd de relevante informatie voor het onderzoek verzameld. Vgl. Ronald Grimes, *Rite out of place. Ritual, media, and the arts*, Oxford University Press, Oxford 2006.
- 2 Thomas Quartier, *Liturgische spiritualiteit. Benedictijnse impulsen*, Bernemedia, Heeswijk 2014², pp. 14 e.v.

- 3 Ulrich Beck, *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1986.
- 4 Thomas Quartier, *Anders leven. Hedendaagse monastieke spiritualiteit*, Bernemedia, Heeswijk 2015.
- 5 Michael Casey, *Strangers to the City. Reflections on the beliefs and values of the Rule of Saint Benedict*, Paraclete Brewster 2005.
- 6 Richard Sennett, *The Corrosion of Character. The personal consequences of work in the new capitalism*, Norton, New York 1999, p. 148.
- 7 Thomas Quartier, 'Monastische Stabilitas als Kontrapunt in der (post)modernen Gesellschaft', in: *Studies in Spirituality* 22 (2012), pp. 81-100.
- 8 Rudolf Otto, *Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen*, C.H. Beck, München 2014.
- 9 Benedictus van Nursia, *Regel. Richtsnoer voor monastiek leven*, vertaald door Vincent Hunink, ingeleid en geannooteerd door Thomas Quartier osb & Gueric Aerden ocso (Middelleeuwse Monastieke Teksten 7), Damon, Budel 2014.
- 10 In het Latijn staat er: 'Maxime domesticis fidei et peregrinis' (RB 53,3). Het beslissende woord dat verschillende interpretaties toelaat, is *peregrinus*. Vgl. Quartier & Aerden, *Regel*, p. 125 e.v.
- 11 De citaten van Grimes zijn gebaseerd op collegiale dialogen die ik tijdens diverse projecten met hem mocht voeren. Over de onderzoeksmethode van collegiale dialogen, zie: 'Monastic Experiences of the Liturgy of the Hours. Empirical Liturgical Theological Explorations', in: *Questions Liturgiques* 2015.
- 12 Ronald Grimes, *The Craft of Ritual Studies*, Oxford University Press, Oxford 2014.
- 13 Dit blijkt uit het woordje 'dus' dat we ook in de Latijnse tekst terugzien: 'Ergo nihil operi Dei praeponatur' (RB 43,3). Vgl. Quartier & Aerden, *Regel*, p. 113.

- 14 Martin D. Stringer, *Contemporary Western Ethnography and the Definition of Religion*, Continuum, Londen 2008, pp. 113-114.
- 15 Thomas Quartier, “‘Ons hart in harmonie met onze woorden’”. Over spirituele dimensies van liturgische muziek’, in: *Tijdschrift voor liturgie* 98 (2014), nr. 6, pp. 336-347.
- 16 De Latijnse tekst luidt: ‘ut mens nostra concordet voci nostrae’ (RB 19,7).
- 17 Frans Jespers, *Nieuwe religiositeit in Nederland*, Damon, Budel 2009.
- 18 Kees Waaijman, *Spiritualiteit. Vormen, grondslagen, methoden*, Kok, Kampen 2000.